

7. Лобова О. Ефективність страхування ризиків підприємницької діяльності в аграрному секторі / О. Лобова // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – 2014. – Вип. 3(156). – С. 70–76.
8. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
9. Данієлян С. Правове регулювання єдиного податку : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С. Данієлян. – К., 2015. – 19 с.
10. Костенко О. Щодо визначення платників фіксованого сільськогосподарського податку / О. Костенко // Юридична Україна. – 2007. – № 10. – С. 62–66.
11. Лук'янов В. Податкові імперативи та податкове регуляторне адміністрування в сучасних умовах / В. Лук'янов // Актуальні проблеми економіки. – 2015. – № 2(164). – С. 322–327.

ШЕВЕРДІН М. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри історії держави і права
України та зарубіжних країн
(Національний юридичний
університет імені Ярослава Мудрого)

УДК 340.15

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРЯМИХ ПОДАТКІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІД ВЛАДОЮ ЛИТВИ, ПОЛЬЩІ ТА РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ (СЕРЕДИНА XIV – XVII СТ.)

Статтю присвячено розкриттю системи прямого оподаткування на українських землях під владою Литви, Польщі та Речі Посполитої в середині XIV – XVII ст. Основними видами податків були данина, подимщина, сребщина, поголовщина, воловщина, стація, поштучне. Зближення Великого князівства Литовського з Королівством Польським негативно позначилось на правовому становищі українського селянства, оскільки також збільшився податковий тягар.

Ключові слова: *прямі податки, подимне, сребщина, поголовщина, Річ Посполита.*

Статья посвящена раскрытию системы прямого налогообложения на украинских землях под властью Литвы, Польши и Речи Посполитой в середине XIV – XVII вв. Основными видами налогов были дань, подымщина, сребщина, поголовщина, воловщина, стация, поштучное. Сближение Великого княжества Литовского с Королевством Польским негативно отразилось на правовом положении украинского крестьянства, поскольку также увеличилось налоговое бремя.

Ключевые слова: *прямые налоги, подымное, сребщина, поголовщина, Речь Посполитая.*

The article is devoted to the coverage of the system of direct taxation in the Ukrainian lands under the rule of Lithuania, Poland and the Polish-Lithuanian Commonwealth in the middle of XIV – XVII centuries. The main types of taxes were a tribute *podymščina*, *serebschina*, *pogolovščina*, *volovshchina*. The convergence of the Grand Duchy of Lithuania and Kingdom of Poland had a negative impact on the legal status of the Ukrainian peasantry, including increased tax burden.

Key words: *direct taxes, podymščina, serebschina, Polish-Lithuanian Commonwealth.*

Вступ. Система оподаткування Литви, Польщі, а пізніше й Речі Посполитої стала основою для формування правових засад прямого оподаткування на українських землях, які перебували в складі цих держав за відомих історичних обставин. Однак місцеві соціально-економічні умови та способи господарювання великих землевласників додали їм певного специфічного характеру, що полягав у частковій трансформації загальнодержавної податкової політики на розсуд магнатів (землевласників) з огляду на їхні інтереси й економічні потреби. Тому науковий інтерес викликає проблема правового регулювання прямого оподаткування на українських землях під владою Литви, Польщі й Речі Посполитої та його співвідношення з місцевими звичаями й розпорядженнями власників територій.

Актуальність теми дослідження полягає в тому, що всебічне вивчення становлення й розвитку законодавчого регулювання прямих податків на українських землях дозволить більш глибоко зрозуміти природу цих відносин, а також може бути корисним для сучасної науки та практики.

Стан дослідження. Над вирішенням цієї проблеми у вітчизняній юридичній науці працювало вузьке коло дослідників, серед яких варто назвати І. Бойка, Б. Тищика (їхні праці присвячено з'ясуванню загальних засад оподаткування на українських землях у складі Польщі), І. Рибачок (яка на широкому фактичному матеріалі описала види податків у Північно-Східній Волині в складі Речі Посполитої). Серед учених, які торкалися питань оподаткування на українських землях під владою Литви, Польщі й Речі Посполитої, можна назвати таких, як М. Кучерявенко, Я. Лосовський, Р. Лашенко, Н. Нечай, В. Павленко, Ф. Ярошенко.

Постановка завдання. Метою статті є розкриття правового регулювання прямих податків на українських землях під владою Литви, Польщі й Речі Посполитої. Завданням розвідки є дослідження еволюції та основних рис прямого оподаткування на території України в XIV – XVII ст.

Результати дослідження. У другій половині XIV ст. більшість українських земель, зокрема Волинь, Поділля, Київщина та Чернігівщина, увійшли до складу Великого князівства Литовського. Це входження не привело до суттєвих змін у їхньому суспільно-політичному ладі, більше того, право Київської Русі значною мірою вплинуло на формування правової системи Великого князівства Литовського. Зазначаючи впливу культури руської, литовські великі князі не ламали в них старовинний устрій, не заводили в них нові порядки; навпаки, вони урочисто й відверто підкреслювали у своїх привілеях поодиноким землям незмінне правило: «Ми новини не уводимо, а старини не рухаємо». Уся залежність цих князів від центру полягала переважно в тому, що вони мали платити Великому князю Литовському дань («поданщину») і брати участь у військових походах [1, с. 10].

На особливу увагу серед земських привілеїв Великого князівства Литовського заслуговують так звані шляхетські привілеї, якими литовській шляхті, а потім і «руській» (українській і білоруській), надавались виняткові права порівняно з іншими групами вільного населення. На підставі цих привілеїв шляхтичі звільнялись від державного «тягла», отримували право суду над місцевим населенням у своїх маєтках, набували права самоврядування на місцях тощо. Першим шляхетським привілеєм був привілей короля Володислава-Ягайла від 20 лютого 1387 р., який реалізував бажання короля нагородити литовських бояр за прийняття ними католицької віри, а також поширити на Литві й Русі католицьку віру. Він передбачав

звільнення духовенства від різних «служб», податків, «підвод», «стацій», «серебщини», від будівництва замків і мостів, постачання («дякла») [1, с. 31].

Основне податкове навантаження природно покладалось на селян, які залишалися найбільш численним прошарком населення. Вони поділялись на тих, хто проживав на магнатських і шляхетських, церковних чи монастирських землях, та тих, хто жив на великокнязівських землях. За ступенем залежності від феодалів селяни поділялись на декілька груп:

1) вільні селяни з правом безумовного виходу від феодала після виконання своїх обов'язків;

2) селяни з правом виходу, проте за певних умов (у визначений час, після виплати встановленого викупу чи надання «замінника»);

3) покріпачені селяни, які втратили право виходу від феодала або взагалі не мали його.

У другій половині XIV ст. на українських землях у складі Великого князівства Литовського більшу частину населення складали вільні землероби, які були основними платниками податків, виконували тяглову й військову повинності. Основними видами податків, які стягувались у цей час, були данина, подимщина, серебщина, поголовщина, воловщина, стація, поштучне, посощина, чинш тощо. В останню чверть XIV ст. з'являється перша згадка про стягнення грошових податків литовськими князями [2, с. 47].

Подимщина як вид податку, що виник ще за часів Київської Русі, продовжувала стягуватись на Київщині й Поділлі від кожної хати (диму). Цей податок накладався на село, і вже сільські старости розподіляли його на окремі двори, тому загальної визначеної норми цього податку не було.

Серебщина – це один із найдавніших податків, що стягувався з державних і покріпачених селян, а також зі шляхти, яка не відбувала військової повинності, для покриття військових витрат. Серебщина існувала у формі постійної (регулярно сплачуваної) та тимчасової (зумовленої підготовкою до війни: придбанням зброї, пороху, коней, возів, продовольства, фуражу тощо) серебщини. Збір постійної серебщини, як правило, здійснювався раз на 2–3 роки, а також для виплати платні найманому війську [3, с. 136].

У 1473 р. у зв'язку з підготовкою до війни з татарами постановою уряду землевласники й селяни були зобов'язані сплачувати серебщину в таких розмірах: від лану з волами – по 9 грошей, від лану з конем – по 4,5 гроша, від лану без тяглової сили – по 4 гроша. З міського населення серебщина стягувалась у розмірі від 3 до 15 грошей. Водночас населення південних волостей Київщини, Брацлавщини й усїєї Переяславщини серебщину не сплачувало взагалі та звільнялося від цього податку через активну участь у боротьбі з татарами [4, с. 48].

Поголовщина – це прямий податок, сплачуваний селянами й міським населенням, які володіли та користувалися державними землями. Первісно об'єктом оподаткування був голова двору, однак згодом за основу було взято ланове господарство. Головщина стягувалась на користь Великого князя Литовського з кожного двору грошима, зерном, медом, хутром залежно від площі землі, кількості худоби («голів»). На початку XVI ст. було запроваджено новий поголовний податок з усього населення – воловщину. Це був прямий податок, що сплачувався як у грошовій, так і в натуральній формі; об'єктом його оподаткування була худоба (воли).

Стація – натуральний податок, сплачуваний селянами для забезпечення Великого князя Литовського та його двору під час подорожей територією князівства їжею, фуражем, підводами, місцями для проживання [3, с. 136]. Стація як податок проіснувала до 1569 р., подекуди вона іменувалась як «яловщина», «коровина», «мязлево», «вепровщина», «поборсьє». Волость давала протягом року по декілька волів, корів, свиней, овець тощо. Селяни з кожного «диму» давали «по куряті і по десяти яєць». Коли Великий князь Литовський не приїздив, старости вимагали здавати стацію грошима: за вола мали дати 60 грошів, за ялівку – 20–30 грошів, за кабана – 8–20 грошів, за вівцю – 4 гроша, за гуску – 1 грош [4, с. 48].

Дещо інша ситуація склалась на українських землях у складі Королівства Польського (у Галичині й Західній Волині), де було запроваджено польську податкову систему, за якою шляхта (з 1374 р.), а також маєтки католицької церкви (з 1381 р.) звільнялись від оподатку-

вання. Коронний скарб поповнювався лише прибутками із зобов'язань сільського й міського населення, з королівських земель та самоуправління міст, яким було надано магдебурзьке право [5, с. 52].

Як і раніше, у цей період спостерігалася соціальна й майнова диференціація суспільства, яке поділялося на феодалів (князів, бояр, магнатів, шляхту, панів), залежних селян і міщан [6, с. 49].

Оподаткуванню також підлягали різноманітні ремесла та промисли, кількість яких невпинно зростала. Усі промисли мали заноситись до реєстрових книг та обкладатись відповідним податком. Наприклад, значного поширення набув залізорудний промисел. Державні селяни, які добували руду й виробляли з неї метал, сплачували грошовий податок у розмірі 6–12 грошів щороку з кожного двору, а також постачали замки й фільварки готовим залізом і виробами з нього. Розмір платежів, як правило, залежав від кількості виробленого заліза, розміру землеволодіння, стану господарства, прибутковості рудників тощо [7, с. 60].

У XV – XVI ст. основною податковою одиницею на українських землях було дворище, тобто окреме селянське господарство, яке володіло одним чи декількома ланами землі та складалось із декількох дворів. Мешканці дворища (70–80 осіб) тісно пов'язувались родинними зв'язками та проживали в 2–3 хатах. Восени дворище виділяло зі своїх спільних запасів зерно, худобу, мед, хутро для сплати податків. Частина збіжжя й худоби відправляли до замків як натуральну данину, іншу продавали на ринку, а виручені гроші направляли на сплату грошового поземельного податку. Дворища звільнялись від сплати податків під час виконання військової служби [8, с. 47].

Зближення Великого князівства Литовського з Королівством Польським украй негативно позначилось на правовому становищі українського селянства. З прийняттям Люблінської унії 1569 р. становище селянства значно погіршилось, насамперед через зростання панщини, яку вимагали вже не з дворища, а з кожного двору, і збільшення натуральних повинностей. Щороку селянин мусив давати вола, баранів, гусей, курей, свиней, мед, прядиво тощо.

У порівняно кращому становищі, ніж селяни, перебувало міське населення. Окремі самоврядні міста здобували привілеї на використання магдебурзького права, до складу якого увійшли норми «Саксонського зерцала».

Норми магдебурзького права надавали містам серед іншого визначений податковий і судовий імунітет, пільги щодо зайняття торгівлею й ремеслами, а також звільнення від більшості феодальних повинностей. З метою поповнення власної скарбниці та покриття видатків органами міського самоврядування (відповідними магістратами й ратушами) вводилася ціла низка місцевих податків, серед яких можна назвати прямі прибуткові податки з купців і ремісників [9, с. 159–160].

Міський податок – «шос» – був спочатку загальним майновим прибутковим податком. Пізніше він перетворився на податок від нерухомого майна в місті (приблизно 4% вартості майна) [10, с. 104]. Міщани також сплачували численні податки, що надходили до міської казни: від зайняття торгівлею та промислами; штукове, віконне, за постій, складове; від ваги, міри, на міську сторожу, на ремонт міських укріплень, шляхів, гребель, мостів тощо. Українське православне міщанство також змушене було сплачувати податок на утримання католицького духовенства [5, с. 59].

У свою чергу податкова система в Польщі XIV – XVII ст. мала риси, що вирізняли її з-поміж інших країн. У Речі Посполитій не було постійних податків, оскільки на них не погоджувалась шляхта, побоюючись зміцнення влади короля. Останнього шляхта підозрювала в прагненні обмежити її привілеї та запровадити абсолютизм. Питання про нові податки кожного разу виносилось на засідання Сейму, що призводило до нестабільності податкової системи. Ця система характеризувалася також непостійною основою оподаткування, навіть у разі одного податку. Застосовувались різні методи, розмір податку визначали за давніми реєстрами, дані яких перемножувались більше ніж на 10, інколи платників податків приводили навіть до присяги [11, с. 53].

У ранньофеодальний період у ході розростання державного апарату й розвитку його функцій повинності населення підлягали диференціації та збільшенню. Виникла складна система натуральних та особистих повинностей. Центром фіскальної організації стали столичні міста й каштелянські гроди. Найдавнішою формою повинності була опільна дань, яку сплачували з опілля як цілого (коровою чи волом). Такою ж давньою була дань медом, просто «дань» [12, с. 76–77].

На переконання польського дослідника Я. Лосовського, до найдавнішого податку належав поземельний. Учений дотримується думки, що особливості його збору не є відомими. Надалі з'явився вид поземельного податку з одного лану, який стягувався з різних груп селянського населення (селян-кметів, безземельних селян, комірників (постояльців) і селянських ремісників), а також міщан. Розмір податку залежав від кількості ланів, роду занять і професії платника. Шляхта звільнялась від цього податку, оскільки несла військову повинність. Поряд із поземельним податком з одного лану на міщан покладался так званий шос залежно від рухомого й нерухомого майна. У давньопольській період цей податок сплачувався у формі твердої податкової ставки [11, с. 54].

Багато повинностей цього періоду пов'язувались із комунікаційною системою, що забезпечувала функціонування адміністрації. Ця система була пов'язаною з об'їздами князівства, які здійснювалися сувереном і його свитою (дружиною, двором). До цієї групи повинностей належали такі:

- а) повоз – обов'язок надання коней (волів) і возів для поїздок князя-короля країною, для транспортування його речей і людей, для охорони й обслуговування;
- б) подвода – обов'язок із надання коней для вершників-урядників;
- в) звичайний провід (chlopski) – транспортування окремими дорогами продовольства та інших предметів, які входили до складу податку;
- г) провід лицарський – (prefod militare) власники рицарських володінь та їх піддані були зобов'язані перевозити полонених, дорогоцінні метали чи інші цінні предмети, надаючи збройну охорону [12, с. 77].

В XI ст. головною стала повинність із селянського господарства. Її називали подвірною, у Мазовії – подимною, згодом майже скрізь – поволовою. Основу оподаткування становили свині, рідше – велика рогата худоба. На думку більшості істориків, подвірна дань була тотожною так званому нарізу, назва якого могла походити від зарубок на двох дощечках, з яких одна залишалась у платника, а іншу забирав збирач данини. Відповідність зарубок доводила, що дань узято. Це була примітивна форма квитанції. Доведено, що наріз був особливим податком, який стягувався в натуральній формі за право випасу свиней у лісах монарха [12, с. 77].

Кризою в політиці посилення фінансових основ королівської влади був Кошицький привілей, який запровадив податкову свободу для підданих шляхти (з 1374 р.), а також для підданих духовенства (з 1381 р.). З кінця XIV ст. для обкладання податком, що мав надзвичайний характер, вимагалася згода шляхти. Цей податок називався побором. Духовенство свої внески називало добровільною допомогою, розмір таких внесків встановлювався в загальній сумі [12, с. 116].

У становій монархії особиста казна короля відділялась від державної. Податки склали непостійний дохід державної казни, оскільки встановлювалися Сеймом на один чи декілька років. Привілейовані прошарки звільнялись від сплати податків. Постійно платили селяни ланову дань у розмірі 2 грошей із лану в поміщицьких маєтках і 4 грошей із лану в костельних маєтках поряд із лановою податтю, вартість якої через девальвацію ставала символічною. Крім того, із селян на підставі постановлення Сейму стягувались надзвичайні ланові плати, що мали назву поборів. У другій половині XVI ст. побор, незважаючи на надзвичайний характер, стягувався систематично щорічно в розмірі 30 грошей із лану. Він став загальнодержавним. За необхідності приймалось рішення про стягнення побору в подвійному чи потрійному розмірі. У XVII ст., оскільки зростало число пустошів, як одиницю оподаткування було прийнято «дим», тобто житловий дім [12, с. 224].

За часів Казимира також зросли доходи від податків завдяки заміні поволового податку щорічною податтю в розмірі 12 грошей і двох мір зерна із селянського лану у світських і духовних володіннях [12, с. 116]. У 1629 р. цей податок на території Королівства Польського зазнав трансформації: подимне стягувалося від кількості димів – житлових будинків. Подимне приносило великий прибуток у державну казну, оскільки будинки приховати було важче, ніж лани. Подимне сплачували селяни всіх маєтків, а також міщани. Звільнялися від нього шляхта, фільваркова прислуга, духовенство, костельна прислуга, селяни, які служили в піхоті рекрутського набору, єврейське населення. У разі зменшення основи оподаткування у зв'язку із запусінням будинків чи ланів існувала можливість дати нове свідчення під присягою з дійсними даними. Протягом XVI – першої половини XVIII ст. подимне стягувалось рідко [11, с. 54].

У 1658–1661 рр. у деяких воеводствах стали стягувати новий податок – подушне, який із 1662 р. стягували вже на всій території держави. Його платили всі, за винятком дітей до 10 років, осіб похилого віку (людей старше 80 років) і бідних. Сплачували його також євреї в твердій податковій ставці, яку старші поділяли на всіх членів іудейської общини. Спочатку подушне стягувалось одноособово, проте пізніше було запроваджено обов'язок платити чотири рази на рік. У 1717 р. Сейм надав йому статусу постійного податку, керуючись ставками в тарифі від 1676 р. Запровадження цього податку спочатку принесло великі надходження до державної казни, а потім дохід від нього почав зменшуватись у зв'язку зі зменшенням кількості жителів [11, с. 54].

Особливий вид податку (іберну) було запроваджено в 1649 р. Вона слугувала утриманням для війська під час зими. Військо не мало окремих квартир, тому на час зими розташовувалось у маєтках. Іберна стягувалася залежно від кількості розквартированого війська відповідно до кількості ланів. Цим податком обкладали селян королівських маєтків, духовенство, а також шляхту, зобов'язану нести військову службу [11, с. 55].

У 1629 р. в Речі Посполитій було започатковано справляння подимного податку. Спочатку цей податок розглядався як одноразовий, однак із невпинним зростанням витрат на утримання війська подимний податок стає регулярним. Справа в тому, що подимний податок продемонстрував неспроможність Скарбу коронного – головного фінансового органу Речі Посполитої – організувати складання точних відомостей про об'єкти оподаткування (дими), тому доводилось миритися з подачею фальшивих відомостей і вимагати лише сплати подимного податку за розрахунковими документами – квитами.

Мінімальна одинарна ставка подимного податку дорівнювала півзолотому від диму. З 1630 р. часто збирався подвійний і потрійний податок. Саме подвійний подимний податок був типовим для Правобережної України в 30–40-х рр. XVII ст. Виняток становив одноразовий подимний податок, запроваджений у 1632 р., і чотирикратний подимний податок, зафіксований у 1635 р. та 1643 р. У Волинському воеводстві в 1649 р. збирали чотирикратний подимний податок, у 1650 р. – подвійний, у 1653 р. – однократний і два подвійних, у 1654 р. – дев'ятикратний подимний податок, у 1655 р. – чотирикратний та одноразовий [13, с. 606].

Основними документами, що регулювали питання збору податків, були податкові універсали, які залучались до сеймових конституцій. Вони визначали вид встановленого Сеймом податку, ставку оподаткування, способи й строки збору, категорії платників, а також групи осіб, звільнених від оподаткування. Ці документи, як і конституції, друкувались для розповсюдження землями. Універсали направлялись до відомств, у яких вони читались і переписувались у записні книги гродських актів, а потім переплітались у річні томи. Завдяки цьому жителі оперативно дізнавались про деталі оподаткування.

Розмір податків встановлювався на підставі декларацій про доходи. У 1565 р. для сплати поземельного податку (робоґ) поміщики, орендатори, заставодержателі, власники нерухомості в містах зобов'язувались давати під присягою свідчення – рекоґніції. У них вони інформували про кількість землі, димів. Декларації про доходи слугували підставою для визначення розміру податку також у наступні роки. У 1673 р. встановлено, що збір подушного здійснювався на підставі списку жителів маєтку, засвідченого підписом поміщика, оренда-

тора чи двох осіб, які представляли цю общину. Декларації про доходи міщан засвідчував вїйт разом із засідателями, бургомїстр або члени магістрату. Декларації та свідчення мали форму реєстрів, приведених до присяги у відомствах і записаних у записну книгу гродських актів. Запис свідчень гарантував зміцнення суми податкових сум, а гродські канцелярії забезпечували можливість отримання достатньо достовірних копій документів [11, с. 56–57].

Крім загальних податків, сеймики затверджували місцеві, які стягувались в окремих воєводствах. Тому вони були дуже диференційованими за специфікою та розміром. Серед прямих податків варто назвати такі, як подушна недворянська подать, що стягувалась із селян і міщан, «млевая подать» (mlewne) як додаток до подушного [11, с. 55]. Податкові тарифи містили список земських володінь або платників податків разом із даними, що спрощували ідентифікацію: про кількість полів, млинів, людей і розмір податку. Збір усіх податків на цій підставі не був можливим. Фактичні результати збору податків показували саме податкові реєстри. Після запису приватних документів у податкові реєстри, підписані уповноваженою особою, останні ставали публічними документами, що мали велику юридичну цінність та були основою для наступного розрахунку [11, с. 58].

Важливі аспекти господарського життя, у тому числі й системи оподаткування, першої половини XVII ст. можемо з'ясувати завдяки збереженості інвентарних описів для міст Південно-Східної Волині. Вони є повнішими порівняно з поборовими й подимними реєстрами, проте описують невеликі за розміром території. Особливості інвентарів як історичних джерел розкрито в працях О. Барановича, М. Ковальського, В. Атаманенка, І. Ворончук. Погоджуємось із думкою, що інвентарі – джерело багате, адже вони, як правило, містили опис двору й господарства, волостей і міст, а також перелік міщан, детальний опис податків та повинностей різних груп населення на користь власника. Інвентар 1615 р. «подільських» володінь Я. Острозького містить перелік і розміри податків та повинностей мешканців Костинова, Сульжина, Красилова, Базалії, а інвентар 1620 р. фіксує податки й повинності населення Полонного, Острополя, Лабуня, Берездова, Хлапотина [14, с. 64].

Висновки. Таким чином, у досліджуваній період на українських землях, що перебували під владою Великого князівства Литовського, Королівства Польського та Речі Посполитої, основними видами податків були данина, подимщина, сребщина, поголовщина, воловщина, стація, поштучне. Зближення Великого князівства Литовського з Королівством Польським негативно позначилось на правовому становищі українського селянства, оскільки також збільшився податковий тягар. У свою чергу податкова система в Польщі XIV – XVII ст. мала риси, які вирізняли її з-поміж інших країн. Ця система характеризувалась нестійкою основою оподаткування, навіть у разі одного податку, та застосуванням різних методів визначення бази оподаткування. Основними документами, що регулювали питання збору податків, були податкові універсали, які залучались до сеймових конституцій.

У подальших розвідках варто дослідити еволюцію прямого оподаткування на українських землях у складі Речі Посполитої та Австрійсько-Угорської імперії (XVIII – XIX ст.).

Список використаних джерел:

1. Лашенко Р. Лекції з історії українського права : в 2 ч. / Р. Лашенко. – Прага : Наклад «Українського правничого товариства», 1924– . – Ч. 2 : Литовсько-польська доба. – 1924. – 78 с.
2. Нечай Н. Податкова система України періоду Великого князівства Литовського (XV – перша половина XVI ст.) / Н. Нечай // Вісник податкової служби України. – 1998. – № 22. – С. 47–48.
3. Історія держави і права України: академічний курс : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] : в 2 т. / за ред. В. Тація, А. Рогожина. – К. : ВД «Ін Юре», 2003– . – Т. 1. – 2003. – 656 с.
4. Налоги : [учеб. пособие] / [В. Буряковский, В. Кармазин, С. Каламбет и др.] ; под ред. В. Буряковского. – Днепропетровск : Пороги, 1998. – 642 с.
5. Ярошенко Ф. Історія податків та оподаткування в Україні : [навч. посібник] / Ф. Ярошенко, В. Павленко. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2002. – 240 с.

6. Кузьминець О. Історія держави і права України / О. Кузьминець, В. Калиновський. – 2-е вид. доп. – К. : Україна, 2002. – 448 с.
7. Нечай Н. Нариси з історії оподаткування / Н. Нечай. – К. : Вісник податкової служби України, 2002. – 144 с.
8. Нечай Н. Податкова система України періоду Великого князівства Литовського (XV – перша половина XVI ст.) / Н. Нечай // Вісник податкової служби України. – 1999. – № 7. – С. 47–48.
9. Рубаник В. Інститут права власності в Україні: проблеми зародження, становлення й розвитку в період до 1917 року / В. Рубаник. – Х. : Легас, 2002. – 345 с.
10. Історія держави і права України / [А. Чайковський, В. Батрименко, Л. Зайцев, О. Копиленко та ін.]; за ред. А. Чайковського. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 512 с.
11. Лосовский Я. Роль гродских канцелярий в налоговой системе Речи Посполитой в 16–18 вв. / Я. Лосовский // Історія торгівлі, податків та мита. – 2011. – № 1(3). – С. 53–61.
12. Бардах Ю. История государства и права Польши / Ю. Бардах, Б. Леснодорский, М. Пиетрчак. – М. : Юридическая литература, 1980. – 558 с.
13. Юридична енциклопедія : в 6 т. / за ред. Ю. Шемшученка. – К. : Українська енциклопедія, 1998–2004. – Т. 4 : Н – П. – 2002. – 720 с.
14. Рибачок І. Податки населення міст Південно-східної Волині в кінці 16 – першій половині 17 ст. / І. Рибачок // Історія торгівлі, податків та мита. – 2011. – № 3. – С. 61–68.

